

Міністерство освіти і науки України
Державна науково-технічна бібліотека України

РЕКОМЕНДАЦІЇ

щодо використання ліцензій відкритого доступу
під час розміщення наукових результатів
та науково-технічної інформації в Інтернеті

УДК 002.2:001.92:004.738.5(477)(076)

*Розглянуто на засіданні Вченої ради
Державної науково-технічної бібліотеки України
(протокол № 15 від 22 грудня 2025 р.)*

Рекомендації щодо використання ліцензій відкритого доступу під час розміщення наукових результатів та науково-технічної інформації в Інтернеті / С. О. Чуканова, Т. О. Ярошенко, О. А. Крамаренко, О. І. Рачинська. Київ : ДНТБ України, 2025. 54 с.

Підготовано за результатами виконання 1-го етапу науково-технічної роботи «Розробка методології та інструментарію моніторингу ефективності впровадження принципів відкритого доступу, належного управління дослідницькими даними та їхньої відповідності принципам FAIR».

Державний реєстраційний номер НДДКР: 0125U001079

© ДНТБ України, 2025

Видання публікується за ліцензією Creative Commons Attribution-NonCommercial CC BY-NC. This information may be freely used and copied for non-commercial purposes, provided that the source is acknowledged

ЗМІСТ

ВСТУП І ОБҐРУНТУВАННЯ.....	4
РОЗДІЛ 1. Концептуальні основи.....	11
1.1. Відкритий доступ і його моделі.....	11
1.2. Ліцензії відкритого доступу.....	11
1.3. Рекомендації авторам з України щодо використання ліцензій Creative Commons.....	14
1.4. Інші типи ліцензії для відкритого доступу.....	17
1.4.1. Open Data Commons (ODC) — PDDL, ODbL, ODC-By.....	17
1.4.2. Ліцензії для програмного забезпечення — MIT, Apache 2.0, GPLv3, LGPL.....	21
1.5. Принципи FAIR і ліцензування.....	24
1.6. Авторські права.....	27
1.7. Алгоритм розміщення матеріалів.....	30
РОЗДІЛ 2. Етичні аспекти.....	31
РОЗДІЛ 3. Рекомендації щодо вибору ліцензій.....	34
3.1. Загальні принципи.....	34
3.2. Рекомендовані ліцензії для різних типів контенту.....	34
3.3. Як розпізнати й уникнути «хижацьких» видавців.....	37
РОЗДІЛ 4. Технічні аспекти впровадження відкритого доступу.....	38
4.1. Платформи для публікації.....	38
4.2. Технічні вимоги.....	40
4.3. Практичні аспекти.....	41
РОЗДІЛ 5. Фінансування публікацій у відкритому доступі.....	42
РОЗДІЛ 6. Маркетинг, просування і оцінювання впливу.....	44
РОЗДІЛ 7. Галузеві особливості та спеціальні випадки.....	45
ВИСНОВКИ.....	47
ДОДАТОК. Шаблон ліцензійного договору.....	49

ВСТУП І ОБҐРУНТУВАННЯ

Відкритий доступ (Open Access, OA) — це спосіб надання безплатного доступу до наукових матеріалів через Інтернет, щоб кожен міг їх читати, завантажувати, копіювати чи використовувати за чіткими правилами (ліцензіями). Основна ідея полягає в тому, що знання, створені суспільним коштом (зокрема, коштом державного фінансування або грантів), мають бути доступними всьому суспільству.

Це допомагає:

- зробити українські дослідження доступними для вчених, студентів і громадськості в усьому світі;
- підвищити вплив української науки через більшу кількість цитувань і використання;
- виконати вимоги міжнародних програм, таких як «Горизонт Європа», які вимагають відкритості результатів досліджень;
- інтегрувати Україну до європейського дослідницького простору — спільноти, де науковці обмінюються знаннями відкрито.

При визначенні умов використання ліцензій відкритого доступу під час розміщення наукових результатів і науково-технічної інформації в Інтернеті рекомендують враховувати принципи та практики відкритої науки, вимоги законодавства ЄС і терміни, закріплені в законодавстві України та міжнародних нормативно-правових актах.

Національне законодавство:

- Закон України «Про авторське право і суміжні права» (від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX) безпосередньо регулює можливість надання твору під публічною ліцензією (ст. 51), визначає правовий режим службового твору (ст. 14) та інші ключові аспекти¹.

¹ Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01.12.2022 № 2811-IX: станом на 18 листоп. 2025 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text> (дата звернення: 03.12.2025).

- Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (від 26 листопада 2015 р. № 848-VIII) визначає основні поняття («науковий результат», «науково-технічна продукція») і суб'єктів наукової діяльності¹.
 - Розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2022 р. № 892-р «Про затвердження Національного плану щодо відкритої науки» безпосередньо вимагає забезпечення відкритого доступу до наукових результатів, отриманих за державне фінансування².
- Міжнародні та європейські документи:
- Будапештська ініціатива (2002)³, Берлінська декларація (2003)⁴, Бетесдська заява про відкритий доступ до публікацій (Bethesda Statement on Open Access Publishing)⁵ (2003) — фундаментальні документи, що сформулювали принципи руху відкритого доступу.
 - Рекомендація ЮНЕСКО з відкритої науки (UNESCO Recommendation on Open Science) (2021) — комплексна міжнародна рамка⁶.
 - Директива ЄС 2019/1024 про відкриті дані та повторне використання інформації державного сектора — встановлює стандарти для державних установ⁷.

¹ Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII: станом на 27 верес. 2025 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> (дата звернення: 03.12.2025).

² Про затвердження національного плану щодо відкритої науки: Розпорядж. Каб. Міністрів України від 08.10.2022 № 892-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/892-2022-p#Text> (дата звернення: 03.12.2025).

³ Budapest open access initiative, FAQ. Wayback Machine. <https://web.archive.org/web/20151014084707/http://legacy.earlham.edu/~peters/fos/boaifaq.htm> (date of access: 09.12.2025).

⁴ Berlin declaration. Home. <https://openaccess.mpg.de/Berlin-Declaration> (date of access: 09.12.2025).

⁵ Bethesda Statement on Open Access Publishing. Ouvrir la Science. <https://www.ouvrirlascience.fr/bethesda-statement-on-open-access-publishing/> (date of access: 09.12.2025).

⁶ UNESCO recommendation on open science. UNESCO, 2021. <https://doi.org/10.54677/mnmh8546> (date of access: 09.12.2025).

⁷ Директива (ЄС) 2019/1024 Європейського Парламенту і Ради від 20 червня 2019 року про відкриті дані та повторне використання інформації державного сектору. Офіційний вебпортал парламенту України. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_036-19#Text (дата звернення: 09.12.2025).

- Вимоги програми «Горизонт Європа» — обов'язкові для українських учасників цієї програми¹.

Мета рекомендацій

Забезпечити уніфікований підхід до використання ліцензій відкритого доступу (Open Access, OA) для розміщення наукових результатів, зокрема публікацій (статей, монографій, препринтів), даних, програмного забезпечення, навчальних матеріалів і науково-технічної інформації в Інтернеті. Це сприятиме підвищенню доступності, видимості та впливу української науки, відповідності принципам відкритої науки, інтеграції України до європейського дослідницького простору (ERA) та глобальної екосистеми відкритої науки.

Завдання рекомендацій

- Визначити оптимальні ліцензії для різних типів наукових матеріалів (публікації, дані, код, навчальні ресурси, монографії).
- Надати практичні рекомендації щодо вибору та застосування ліцензій Creative Commons (CC), Open Data Commons (ODC), MIT License, Apache License 2.0, GNU General Public License версія 3 (GPLv3) та інших стандартів.
- Забезпечити відповідність принципам FAIR (Findable, Accessible, Interoperable, Reusable) та етичним стандартам (COPE², OASPA³).
- Сприяти гармонізації політик закладів вищої освіти та наукових установ із міжнародними стандартами, зокре-

¹ Нормативна база — Офіс Горизонт Європа в Україні. Офіс Горизонт Європа в Україні. <https://horizon-europe.org.ua/uk/about-he/regulations/> (дата звернення: 09.12.2025).

² Publication ethics. <https://publicationethics.org/> (date of access: 01.10.2023).

³ Home — OASPA. OASPA. <https://www.oaspa.org/> (date of access: 09.12.2025)

ма з вимогами «Горизонт Європа»¹, Plan S², UNESCO Recommendation on Open Science³ (2021).

- Розширити знання дослідників про правові, етичні та практичні вимоги наукових публікацій, зосередившись на регулюванні відкритого доступу, протидії «хижацьким» видавництвам і забезпеченні академічної доброчесності.
- Підтримати самоархівування як ключовий елемент «зеленого» шляху відкритого доступу, з акцентом на монографії.
- Проаналізувати моделі фінансування монографій відкритого доступу, маркетинг, просування та вимірювання впливу (альтметрики).
- Врахувати галузеві особливості та спеціальні випадки (персональні дані, патентування, комерціалізація).

Рекомендації щодо використання ліцензій відкритого доступу під час розміщення наукових результатів і науково-технічної інформації в Інтернеті розроблені відповідно до підпункту 10 пункту 1 «Забезпечення відкритого доступу до наукових результатів та науково-технічної інформації» Національного плану щодо відкритої науки, затвердженого Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2022 р. № 892-р⁴.

Міжнародно-правову основу ліцензій відкритого доступу складають:

- Будапештська ініціатива відкритого доступу 2002 року — <https://web.archive.org/web/20151014084707/http://legacy.earlham.edu/~peters/fos/boaifaq.htm>;

¹ Нормативна база — Офіс Горизонт Європа в Україні. Офіс Горизонт Європа в Україні. <https://horizon-europe.org.ua/uk/about-he/regulations/> (дата звернення: 09.12.2025).

² Principles and implementation | Plan S. 'Plan S' and 'cOAlition S' — Accelerating the transition to full and immediate Open Access to scientific publications. <https://www.coalition-s.org/addendum-to-the-coalition-s-guidance-on-the-implementation-of-plan-s/principles-and-implementation/> (date of access: 09.12.2025).

³ UNESCO recommendation on open science. UNESCO, 2021. <https://doi.org/10.54677/mnmh8546> (date of access: 09.12.2025).

⁴ Про затвердження національного плану щодо відкритої науки: Розпорядж. Каб. Міністрів України від 08.10.2022 № 892-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/892-2022-p#Text> (дата звернення: 03.12.2025).

- Бетесдська заява про відкритий доступ до публікацій 2003 року щодо видавництва відкритого доступу (Bethesda Statement on Open Access Publishing) — <https://www.ouvri.lascience.fr/bethesda-statement-on-open-access-publishing/>;
- Берлінська декларація про відкритий доступ до знань у галузі природничих і гуманітарних наук 2003 року — <https://openaccess.mpg.de/Berlin-Declaration>;
- Communication from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee on scientific information in the digital age: access, dissemination and preservation {SEC(2007)181} — <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52007DC0056>;
- Commission Recommendation of 17 July 2012 on access to and preservation of scientific information² — <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/48558fc9-d4c8-11e1-905c-01aa75ed71a1>;
- Керівні принципи до правил про відкритий доступ до наукових публікацій і відкритий доступ до дослідження даних у «Горизонт 2020» від 21 березня 2017 року — https://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/grants_manual/hi/oa_pilot/h2020-hi-oa-pilot-guide_en.pdf³;
- Рекомендації ЮНЕСКО з відкритого доступу 2021 року, прийняті на 41-й сесії Генеральної конференції, — <https://doi.org/10.54677/MNMH8546>⁴;
- Directive (EU) 2019/1024 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 on open data and the re-use of

¹ Commission E. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: An energy policy for Europe. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52007DC0056>.

² Commission Recommendation of 17 July 2012 on access to and preservation of scientific information. Official Journal. L 194, no. 2012/417/EU. <http://data.europa.eu/eli/reco/2012/417/oj>.

³ Commission E. Horizon 2020 Open Access Pilot: Guide. https://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/grants_manual/hi/oa_pilot/h2020-hi-oa-pilot-guide_en.pdf (date of access: 01.12.2025).

⁴ UNESCO Recommendation on Open Science. UNESCO, 2021. <https://doi.org/10.54677/mnmh8546> (date of access: 18.12.2025).

public sector information (recast) — <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/1024/oj/eng>¹;

- Commission Recommendation (EU) 2018/790 of 25 April 2018 on access to and preservation of scientific information² — <https://eur-lex.europa.eu/eli/reco/2018/790/oj>.

Умови Рекомендацій поширюються на суб'єктів наукової і науково-технічної діяльності, визначених Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>), зокрема на наукові установи незалежно від форми власності, сфери діяльності та підпорядкування, заклади вищої освіти³.

Міжнародні стандарти:

- UNESCO Recommendation on Open Science (2021)⁴;
- European Open Science Cloud (EOSC)⁵;
- Coalition for Advancing Research Assessment (CoARA)⁶;
- Research Data Alliance (RDA)⁷;
- Plan S та принципи cOAlition S⁸;
- OpenAIRE: A Quick Guide to Open Access⁹;

¹ Directive - 2019/1024 - EN - psi directive - EUR-Lex. <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/1024/oj/eng> (date of access: 18.12.2025).

² EUR-Lex - 32018H0790 - EN - EUR-Lex. EUR-Lex — Access to European Union law — choose your language. <https://eur-lex.europa.eu/eli/reco/2018/790/oj/eng> (date of access: 18.12.2025).

³ Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII: станом на 27 верес. 2025 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> (дата звернення: 18.12.2025).

⁴ UNESCO Recommendation on Open Science. UNESCO, 2021. <https://doi.org/10.54677/mnmh8546> (date of access: 18.12.2025).

⁵ EOSC Association — EOSC Association. EOSC Association. <https://eosc.eu/> (date of access: 18.12.2025).

⁶ CoARA — Coalition for Advancing Research Assessment. CoARA — Coalition for Advancing Research Assessment. <https://www.coara.org/> (date of access: 18.12.2025).

⁷ Research Data Alliance. <https://www.rd-alliance.org/> (date of access: 18.12.2025).

⁸ 'Plan S' and 'cOAlition S' — Accelerating the transition to full and immediate Open Access to scientific publications. 'Plan S' and 'cOAlition S' — Accelerating the transition to full and immediate Open Access to scientific publications. <https://www.coalition-s.org/> (date of access: 18.12.2025).

⁹ A Quick Guide to Open Access. OpenAIRE. <https://www.openaire.eu/a-quick-guide-to-open-access> (date of access: 18.12.2025).

- EIFL Guideline for Authors¹;
- GDPR (для персональних даних у дослідженнях)².

Українські ініціативи та нормативна база:

- Національний план відкритої науки (2022);
- Стратегічний план діяльності МОН до 2027 року;
- Дорожня карта використання науки, технологій, інновацій для досягнення цілей сталого розвитку (2023);
- Угода про асоціацію між Україною та ЄС (2017);
- Програма «Горизонт Європа».
- Ініціативи НАЗЯВО щодо якості освіти;
- Проєкти цифровізації науки, зокрема Національний репозитарій академічних текстів (НРАТ), ОУСІ;
- Закон України «Про авторське право і суміжні права» (№ 3792-XII, редакція 2023 р.): регулює цифрові публікації, дозволяє ліцензування без передання прав; ст. 21 дозволяє вільне використання для наукових цілей за умови цитування;
- нормативні акти МОН та НАН щодо публікації наукових результатів (наприклад, накази про репозитарії);
- міжнародні угоди (Бернська конвенція (ратифікована 1995 р.), угода TRIPS (з 2008 р.)), що забезпечують захист авторських прав у транскордонних дослідженнях.

¹ EIFL | EIFL | <https://www.eifl.net/> (date of access: 18.12.2025).

² Regulation - 2016/679 - EN - gdpr - EUR-Lex. EUR-Lex — Access to European Union law — choose your language. <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj/eng> (date of access: 18.12.2025).

РОЗДІЛ 1. Концептуальні основи

1.1. Відкритий доступ і його моделі

Відкритий доступ (OA) забезпечує безплатний онлайн-доступ до наукових результатів із правом читання, завантаження, копіювання, поширення та використання за чітко визначених умов. Моделі відкритого доступу:

- «золотий» шлях (Gold) — публікація в журналах відкритого доступу / платформах з APC/BPC (Book Processing Charge для монографій);
- «зелений» шлях (Green) — самоархівування в репозитаріях;
- «діамантовий» шлях (Diamond) — безплатна публікація без APC/BPC;
- для монографій — модель freemium (безплатний доступ до базової версії, платні додаткові сервіси, як-от друківана книжка) та відкладений доступ (монографія стає відкритою через певний час, наприклад, 12 місяців).

1.2. Ліцензії відкритого доступу

Creative Commons (CC) — стандарт для контенту.

Ініціатива Creative Commons (CC) виникла як пряма реакція на системну дисфункцію у сфері авторського права на межі тисячоліть. Склалися такі умови: автоматичне надання повного обсягу прав («усі права захищені») на будь-який творчий результат у момент його фіксації в об'єктивній формі (за стандартами законодавства, подібного до закону США про авторське право), вступило в гостру суперечність із технологічними можливостями глобальної цифрової мережі «Інтернет» щодо неконтрольованого копіювання та дистрибуції контенту¹. Це створило так звану культуру дозволу (permission culture), яка, на думку критиків, паралізувала

¹ Lessig, L. (2004). *Free Culture*. The Penguin Press, p. 282.

інновації та вільний обмін знаннями. Ключовою подією, що каталізувала появу альтернативи, стала судова справа *Eldred v. Ashcroft* (2003)¹, в якій Верховний суд США підтвердив конституційність рішення Конгресу про продовження термінів дії авторських прав. Одним з ініціаторів та ідеологів альтернативного підходу був професор права Лоуренс Лессіґ, радник позивачів у цій справі та автор концептуальної праці «Вільна культура» (*Free Culture*, 2004), що стала інтелектуальною основою майбутнього руху².

Офіційно організацію Creative Commons було засновано у 2002 р. в США як неприбуткову. Її організаційною базою став Центр Інтернету та суспільства при Юридичній школі Стенфордського університету. Серед засновників, крім Л. Лессіґа (перший CEO), були професор інформатики Массачусетського технологічного інституту Гел Абельсон, правознавець Джеймс Бойл та інші активісти руху за відкритий доступ. Метою було створення легального механізму, який дав би можливість авторам добровільно відмовитися від частини виключних прав за заздалегідь визначеними умовами, спрощуючи легальне повторне використання творів³. Перший набір із шести стандартних публічних ліцензій Creative Commons версії 1.0 оприлюднили 16 грудня 2002 р. Він базувався на модульній архітектурі, що поєднує чотири базові умови: зазначення авторства (BY), некомерційність (NC), без похідних творів (ND) і поширення на тих самих умовах (SA)⁴.

Початкові ліцензії CC, створені в рамках американської правової системи, потребували адаптації для використання в інших юрисдикціях. Це привело до запуску програми з інтернаціоналізації. Першою локалізованою (ported) версією ліцензій стала японська, адаптована у 2004 р. групою

¹ *Eldred v. Ashcroft*, 537 U.S. 186 (2003).

² Lessig, L. *Free Culture*. The Penguin Press, p. 229.

³ The Story of Creative Commons - Creative Commons. Creative Commons. <https://creativecommons.org/course/cc-cert-edu/unit-1-what-is-creative-commons/1-1-the-story-of-creative-commons/> (date of access: 19.12.2025).

⁴ Creative Commons Unveils Machine-Readable Copyright Licenses - Creative Commons. Creative Commons. <https://creativecommons.org/2002/12/16/creativecommonsunveilsmachinereadablecopyrightlicenses/> (date of access: 30.12.2025).

під керівництвом професора Юкіо Фудзівара¹. Процес локалізації передбачав не просто переклад тексту, а його адаптацію до національної правової термінології та особливостей інституту авторського права. Цей крок перетворив CC з американського проєкту на справді глобальну мережу, де кожна країна-учасниця формувала власне «відділення» (affiliate) для підтримки ліцензій. Станом на початок 2020-х років мережа налічувала понад 700 організацій та осіб у більш ніж 105 юрисдикціях у всьому світі².

Важливим напрямом розвитку стало технічне вдосконалення ліцензій і розширення їхнього функціоналу. Версія 3.0 (2007) ліцензій значно поліпшила сумісність із іншими вільними ліцензіями, зокрема з GNU GPL³. Окремим значним досягненням стало створення інструменту CC0 (вимовляють «CC Zero») у 2009 р. — юридичного інструменту для відчуження прав у суспільне надбання (public domain dedication), що дозволило авторам та установам, зокрема музеям та архівам, легально звільняти контент від усіх обмежень авторського права⁴. Версія 4.0, реліз якої відбувся в 2013 р., стала найбільш універсальною та міжнародно-орієнтованою, мінімізувавши потребу в подальшій локалізації та оптимізувавши використання для прав на бази даних та суспільні освітні ресурси⁵.

В Україні ліцензії адаптовано українською мовою. Нині останню версію 4.0 перекладено повністю. Як зазначено на

¹ Deed - Attribution-NonCommercial 2.1 Japan - Creative Commons. Homepage - Creative Commons. <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/2.1/jp/deed.en> (date of access: 30.12.2025).

² International OER Community Update - Creative Commons. <https://creativecommons.org/2008/10/01/international-oer-community-update/> (date of access: 30.12.2025).

³ Version 3.0 - Public Discussion Launched - Creative Commons. <https://creativecommons.org/2006/08/09/version30publicdiscussionlaunched/> (date of access: 30.12.2025).

⁴ Deed - CC0 1.0 Universal - Creative Commons. Homepage - Creative Commons. <https://creativecommons.org/publicdomain/zero/1.0/> (date of access: 30.12.2025).

⁵ Legal Code - Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International - Creative Commons. Homepage - Creative Commons. URL: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.en> (date of access: 30.12.2025).

сайті Creative Commons Україна, «Україна стала четвертою країною, яка переклала тексти ліцензій національною мовою, після Фінляндії, Норвегії і Нідерландів».

Ліцензії Creative Commons (CC) є стандартом для регулювання умов використання наукових матеріалів¹:

- **CC BY** (зазначення авторства) — можна копіювати, поширювати, змінювати за умови вказівки автора;
- **CC BY-SA** (зазначення авторства — поширення на тих самих умовах) — похідні роботи (наприклад, переклади) мають ту саму ліцензію;
- **CC BY-NC** (некомерційне використання) — не можна використовувати для заробітку;
- **CC BY-ND** (без похідних творів) — не можна змінювати;
- **CC BY-NC-SA** (некомерційне використання) — похідні під тією самою ліцензією;
- **CC BY-NC-ND** — найсуворіша, забороняє комерційне використання та зміни;
- **CCO** — автор відмовляється від прав, робота стає суспільним надбанням.

1.3. Рекомендації авторам з України щодо використання ліцензій Creative Commons

Використання ліцензій Creative Commons (CC) є стратегічним рішенням для автора, яке визначає доступність, вплив і легальне повторне використання вашої роботи. Ось ключові рекомендації, адаптовані до українського контексту.

Усвідомте свою мету й аудиторію. Перш ніж вибирати ліцензію, поставте запитання:

- Чи хочете ви максимізувати поширення та вплив? Виберіть найбільш вільну ліцензію CC BY або CC BY-SA. Це оптимально для наукових статей, монографій, навчальних матеріалів і контенту, створеного коштом державного фінансування. Вона дозволяє перекладати, адаптувати та безперешкодно поширювати вашу роботу.
- Чи хочете захистити роботу від комерційного використання без вашої згоди? Розгляньте CC BY-NC або

¹ Chooser - Creative Commons. Creative Commons. <https://creativecommons.org/chooser/> (date of access: 30.12.2025).

CC BY-NC-SA. Цей вибір може бути актуальним для деяких творчих проєктів, але пам'ятайте: він обмежує потенційне використання навчальними закладами чи бізнесом, які можуть стягувати плату за послуги.

- Чи бажаєте повністю відкрити доступ, передавши роботу в суспільне надбання? Використовуйте ліцензію CC0 для наборів даних, програмного коду або контенту, від якого ви хочете повністю відмовитися. Це підтримує відкритість на рівні світових стандартів.

Для наукових публікацій і освітніх матеріалів вибирайте золотий стандарт — CC BY.

Це ліцензія, яку рекомендують провідні міжнародні фонди (наприклад, Фонд Білла та Мелінди Гейтсів, Wellcome Trust) і програма «Горизонт Європа».

Вона забезпечує:

- максимальну видимість — вашу роботу можуть легально розміщувати в репозитаріях, перекладати, використовувати в освітніх курсах;
- відповідність принципам відкритої науки — CC BY є обов'язковою умовою для публікації в більшості провідних журналів відкритого доступу.

Використовуйте ліцензію CC BY-SA для спільного формування знань.

Якщо ви публікуєте навчальні матеріали, підручники або бази знань, ліцензія CC BY-SA (з умовою «на тих самих умовах») гарантує, що всі похідні роботи (адаптації, оновлення) залишатимуться так само відкритими.

Уникайте суворих ліцензій (ND — NoDerivatives, без похідних) для наукового контенту.

Ліцензії із забороною на створення похідних робіт (CC BY-ND, CC BY-NC-ND) суттєво обмежують суспільну користь вашої праці: її не можна легально перекласти, адаптувати для людей з інвалідністю, використати у навчальному курсі частково. Це робить їх неприйнятними для сучасної відкритої науки та освіти.

Для офіційних і державних матеріалів дотримуйтесь чинних стандартів.

Згідно з українським законодавством, інформація, розміщена на державних порталах, має супроводжуватися відкритими ліцензіями, переважно Creative Commons. Створюючи контент державним коштом (дослідження, ана-

літика, підручники), вибирайте CC BY або CC BY-SA, як це передбачено наказами МОН.

Технічна рекомендація: обов'язково зазначайте ліцензію на роботі (творі). Використовуйте:

- текстовий ярлик («Ця роботу ліцензовано на умовах ліцензії Creative Commons із зазначенням авторства 4.0 міжнародна»);
- графічну піктограму (значок CC);
- машиночитну версію (RDFa), що дасть змогу пошуковим системам і каталогам (як-от DOAJ, DOAB) правильно індексувати вашу роботу.

Із питань адаптації ліцензій до українського права звертайтеся до:

- офіційного сайту Creative Commons Ukraine <https://www.creativecommons.org.ua/> або глобального сайту Creative Commons <https://creativecommons.org/>
- Open Knowledge Foundation <https://okfn.org/en/>

Для українських учених, викладачів і авторів правильний вибір ліцензії Creative Commons — це потужний інструмент просування своїх ідей. Віддавайте перевагу вільним ліцензіям (CC BY, CC BY-SA, CC0), щоб забезпечити глобальну видимість, легальне повторне використання і зробити внесок у світовий відкритий простір знань. Це не лише відповідає світовим трендам, а й посилює роль України в глобальній науковій спільноті.

Приклади використання ліцензій Creative Commons:

- Для публікацій за результатами досліджень, які фінансують коштом державного бюджету України або через гранти (наприклад, «Горизонт Європа») рекомендованою ліцензією є CC BY, що забезпечує максимальну відкритість і відповідність вимогам.
- Для монографій, які мають залишатися відкритими разом з усіма похідними роботами, рекомендованою ліцензією є CC BY-SA, яка вимагає поширення похідних на тих самих умовах.
- Для наукових даних, що потребують максимального повторного використання, оптимальною є ліцензія CC0, яка передає дані в суспільне надбання без жодних обмежень.
- Для навчальних матеріалів, призначених для некомерційного використання, доцільно обирати ліцензію CC

BY-NC-SA, яка забороняє комерційне використання та забезпечує відкритість похідних робіт.

- Для дисертацій, що потребують збереження цілісності тексту, рекомендовано ліцензії CC BY-ND або CC BY-NC-ND, які забороняють внесення змін до оригінального твору.

1.4. Інші типові ліцензії для відкритого доступу

Для визначення прав та обов'язків користувачів ліцензії відкритого доступу можна користуватися стандартними (типовими) ліцензіями відкритого доступу.

1.4.1. *Open Data Commons (ODC) – PDDL, ODbL, ODC-BY*

Open Data Commons (ODC) — це набір готових, юридично надійних ліцензій, спеціально розроблених для захисту та вільного поширення даних і баз даних¹.

Ліцензія Open Data Commons (ODC) — це ліцензія, яка розроблена спеціально для відкритих даних і наборів даних та містить положення та умови для обміну даними, забезпечуючи належне присвоєння авторства, і часто — положення для обміну модифікаціями або похідними роботами. Це вільна ліцензія, подібна до копілефт-ліцензій для програмного забезпечення (як GNU GPL), але призначена спеціально для баз даних. Вона гарантує, що дані залишаються вільними та відкритими.

Три основні зобов'язання, які бере на себе користувач:

1. Значення авторства: не можна просто взяти базу даних і видати за свою. Треба обов'язково вказати, звідки ви її взяли (хто її створив).
2. Поширення на тих самих умовах (копілефт): якщо ви змінили, доповнили або переробили базу даних і хочете поширювати її далі, ви зобов'язані робити це під тією самою ліцензією ODbL. Тобто ви не можете «закрити» покращену версію бази даних.

¹ Home – Open Data Commons: legal tools for open data. Home – OpenDataCommons:legaltoolsforopendata.<https://opendatacommons.org/> (date of access: 30.12.2025).

3. Технологічна нейтральність: ви можете поширювати базу даних у захищеному вигляді (наприклад, через DRM), але тоді ви зобов'язані також надати її версію без цих технічних обмежень, щоб інші могли її використовувати згідно з ліцензією¹.

Порівняльна таблиця основних ліцензій Open Data Commons (ODC)

Критерій порівняння	ODC Public Domain Dedication and License (PDDL) ²	ODC Open Database License (ODbL) ³	ODC Attribution License (ODC-By) ⁴
Основне призначення	Для даних	Специфічно для баз даних (як структура, так і вміст)	Для даних і баз даних
Філософія / суть	Найвільніша. Передання у суспільне надбання (public domain) або максимально вільна ліцензія	Копілефт (Share-Alike) для даних. Дозволяє використання за умови, що похідні роботи залишаються відкритими	Тільки атрибуція. Найпростіша умова для вільного використання
Основні дозволи	Вільно копіювати, модифікувати, поширювати для будь-яких цілей (і комерційних також)	Вільно копіювати, поширювати, використовувати, створювати похідні бази та твори	Вільно копіювати, модифікувати, поширювати для будь-яких цілей (і комерційних також)

¹ Open Data Commons Open Database License (ODbL) v1.0 – Open Data Commons: legal tools for open data. Home – Open Data Commons: legal tools for open data. <https://opendatacommons.org/licenses/odbl/1-0/> (date of access: 16.02.2026).

² Open Data Commons Public Domain Dedication and License (PDDL) – Open Data Commons: legal tools for open data. Home – Open Data Commons: legal tools for open data. <https://opendatacommons.org/licenses/pddl/> (date of access: 30.12.2025).

³ Open Data Commons Open Database License (ODbL) – Open Data Commons: legal tools for open data. Home – Open Data Commons: legal tools for open data. <https://opendatacommons.org/licenses/odbl/> (date of access: 30.12.2025).

⁴ Open Data Commons Attribution License (ODC-By) – Open Data Commons: legal tools for open data. Home – Open Data Commons: legal tools for open data. <https://opendatacommons.org/licenses/by/> (date of access: 30.12.2025).

Критерій порівняння	ODC Public Domain Dedication and License (PDDL) ²	ODC Open Database License (ODbL) ³	ODC Attribution License (ODC-BY) ⁴
Ключові обмеження (умови)	Немає. Жодних вимог до атрибуції чи подальшого ліцензування	1. Атрибуція. 2. Share-Alike: похідні бази даних мають бути ліцензовані на умовах ODbL. 3. Відкритість бази: при публікації похідної бази її структура та вміст також мають бути відкриті під ODbL	Тільки атрибуція. Необхідно вказати авторство оригінальної роботи
Ідеальний випадок використання	Максимальне сприяння повторному використанню без будь-яких бар'єрів. Урядові набори даних, фундаментальні наукові дані	Створення спільноти навколо відкритої бази даних, де всі покращення та похідні продукти залишаються відкритими (екосистема)	Ситуації, де важливо лише вказати джерело. Наукові набори даних, звітність, статистика
Аналог у світі ПЗ	CC0, Unlicense	GNU GPL (ліцензія з обов'язковим копілефтом)	MIT/BSD ліцензії, CC BY
Приклад	Багато наборів даних на порталі data.gov	OpenStreetMap (глобальна відкрита мапа)	Багато наборів даних з обов'язковим цитуванням джерела

Незважаючи на широке визнання ліцензії ODC-BY через її простоту та юридичну ясність, практика її застосування виявила низку суттєвих обмежень. Аналіз, проведений у спільноті розробників, систематизує ці виклики у чотири категорії¹:

1. Розмивання атрибуції: при створенні похідних баз даних із кількох джерел просте підсумовування посилань стає

¹ Unveiling Open Data Commons Attribution License – A Comprehensive Exploration of Open Data Licensing. Team IT Security. <https://tsecurity.de/de/2777736/IT+Programmierung/Unveiling+Open+Data+Commons+Attribution+License+-+A+Comprehensive+Exploration+of+Open+Data+Licensing/> (date of access: 16.02.2026).

технічно складним, що може нівелювати вимогу про авторство.

2. Немає компенсації: ліцензія не містить важелів для стягнення плати з комерційних користувачів, що ставить під сумнів економічну сталість проєктів.
3. Проблеми сумісності: інтеграція даних під ліцензією ODC-By з даними під копілефт-ліцензіями (наприклад, GPL) може створювати юридичні колізії.
4. Складність контролю: через брак автоматизованих засобів перевірки відповідальність за дотримання умов лягає на «добру волю» спільноти, що є ненадійним механізмом у довгостроковій перспективі.

Ці спостереження підкреслюють, що подальший прогрес у галузі відкритих даних потребуватиме не лише вдосконалення ліцензійних текстів, а й розроблення технологічної інфраструктури для їх підтримки.

ODC Open Database License (ODbL) — це взаємна (або копілефт) ліцензія з особливими умовами, зручними для баз даних. ODbL рекомендовано Фондом відкритих знань (OKF). ODbL є ліцензією, створеною для захисту відкритості баз даних. Вона надає користувачеві всесвітню, безоплатну, невиключну ліцензію на використання, видобування (extraction), повторне використання (re-utilisation) та створення похідних баз даних (derivative databases).

Ключові умови ліцензії ODbL, що регулюють використання даних:

1. Зазначення авторства (Attribution): будь-яке публічне використання бази даних або творів, створених на її основі, вимагає чіткого зазначення джерела (назви бази даних та гіперпосилання на неї за наявності) разом із повідомленням про ліцензування під ODbL.
2. Поширення на тих самих умовах (Share-Alike): якщо на основі даних створюється модифікована або доповнена версія бази даних (похідна база даних) і вона публічно використовується, така похідна база даних обов'язково має поширюватися виключно під ліцензією ODbL.
3. Технологічна нейтральність: у разі поширення даних із використанням технічних засобів захисту (наприклад, DRM), ліцензіат зобов'язаний також надати версію даних без таких обмежень.

Важливо зазначити, що ODbL регулює права на базу даних як на структуроване зібрання (наприклад, її схему, організацію та права *sui generis* виробника бази даних згідно з Директивою ЄС 96/9/ЄС). Права на окремі елементи вмісту (Contents) бази даних, такі як фотографії, тексти чи аудіо-записи, регулюються окремо і можуть мати власні ліцензійні умови. Ліцензія ODbL не надає жодних гарантій щодо точності чи повноти даних, які поширюються на умовах «як є» (as is)¹.

Важливе застереження: ODbL регулює права саме на базу даних як таку (за європейським поняттям *sui generis database right*). Вміст баз даних (наприклад, тексти, фотографії) може мати окреме авторське право і ліцензуватися іншим чином (наприклад, CC BY-SA).

Приклади використання:

- усесвітній проєкт OpenStreetMap2 використовує ліцензію ODbL для своєї карти та геоданих. Це гарантує, що всі похідні карти залишатимуться відкритими;
- багато урядових відкритих даних (наприклад, деякі набори даних data.gov) використовують PDDL для максимально вільного повторного використання;
- ODC-By часто використовують для наукових наборів даних, де важливо лише вказати джерело.

1.4.2. Ліцензії для програмного забезпечення — MIT, Apache 2.0, GPLv3, LGPL

Для ліцензування програмного забезпечення використовують дві основні категорії ліцензій:

- 1) дозвільні (permissive) ліцензії — мінімальні обмеження, максимальна інтеграція;
- 2) ліцензії копілефт (copyleft) — збереження свободи похідних робіт.

¹ ODC Open Database License (ODbL). Interoperable Europe Portal. <https://interoperable-europe.ec.europa.eu/licence/odc-open-database-license-odbl> (date of access: 16.02.2026).

² OpenStreetMap. OpenStreetMap. <https://www.openstreetmap.org/#map=6/48.54/31.17> (date of access: 30.12.2025).

Дозвільні ліцензії

Ліцензія Массачусетського технологічного інституту (MIT, Massachusetts Institute of Technology) надає користувачеві необмежені права на використання, копіювання, модифікацію, об'єднання, публікацію та поширення програмного коду, зокрема його використання у пропрієтарних продуктах, за єдиної умови — збереження оригінального повідомлення про авторські права та тексту самої ліцензії у всіх копіях чи значних частинах програмного забезпечення. Код надається «як є», без жодних гарантій, а автори не несуть відповідальності за будь-які претензії чи збитки, пов'язані з його використанням¹.

Отже, якщо ви бачите код під ліцензією MIT, ви можете сміливо брати його, вставляти у свій (навіть комерційний і закритий) проєкт, змінювати й продавати продукт. Ваш обов'язок — не видаляти імена оригінальних авторів. Ваш власний код при цьому залишається вашою власністю і не потребує відкриття.

Apache License 2.0 — дозволяє вільне використання, як і MIT, однак передбачає патентні права. Ця ліцензія поєднує свободу дозвільних ліцензій із потужними юридичними механізмами для корпоративного середовища²:

1. Патентний захист: захищає спільноту та користувачів від патентних позовів самих же контрибуторів.
2. Чіткі правила для співпраці: визначення «внесок» (contribution) створює прозорий механізм для відкритої співпраці.
3. Гнучкість для бізнесу: дозволяє створювати закриті похідні продукти, чітко відокремлюючи їх від «внесків» у відкритий проєкт.
4. Професійна повнота: детальні визначення та умови мінімізують юридичні ризики.

Отже, Apache 2.0 — це «корпоративна» версія дозвільної ліцензії, розроблена для безпечного використання у великих проєктах із багатьма контрибуторами, де критично важливими є питання патентів, торгових марок та розмежування між відкритим ядром і приватним розвитком.

¹ MIT License. <http://www.opensource.org/licenses/mit-license.php> (date of access: 11.12. 2025).

² Laurent, A. M. S. (2004). *Understanding Open Source and Free Software Licensing*. O'Reilly Media, Incorporated, pp. 14–15, 18–24, 34–81.

Ліцензії копілефт

GPL — це ліцензія сильного копілефту, створена для захисту свободи на всіх рівнях. Вона ідеально підходить для застосунків, ядра ОС та інструментів, де важливо, щоб весь ланцюжок розвитку залишався відкритим (GNU/Linux, Git, GIMP). GPL будує екосистему, де все залишається вільним.

LGPL — це ліцензія слабкого копілефту, створена для максимального поширення бібліотек. Вона є стратегічним компромісом, що дає змогу технології безперешкодно інтегруватися в пропріетарний світ, зберігаючи при цьому свободу самої бібліотеки (GNU C Library).

Приклади використання ліцензій для програмного забезпечення

Ліцензія MIT підходить для бібліотек та інструментів, які розробник хоче максимально поширити серед комерційних проєктів. Вона дозволяє компаніям інтегрувати код у свої закриті продукти без необхідності відкривати власний код, що сприяє широкому впровадженню технології.

Ліцензія Apache 2.0 доцільна для великих проєктів із багатьма контрибуторами, особливо коли ймовірні патентні ризики. Вона забезпечує юридичний захист як для розробників, так і для компаній, що використовують код у комерційних продуктах, зберігаючи гнучкість дозвільних ліцензій.

Ліцензію GPL вибирають для проєктів, де важливо зберегти відкритість усіх похідних робіт. Вона гарантує, що будь-які модифікації чи розширення коду залишатимуться доступними спільноті, що сприяє розвитку відкритої екосистеми.

Ліцензія LGPL використовується для бібліотек, які мають бути доступними як для відкритих, так і для пропріетарних проєктів. Вона дозволяє використовувати бібліотеку в комерційних закритих програмах, водночас зобов'язуючи публікувати будь-які зміни, внесені до самої бібліотеки.

Практичні рекомендації: для максимального поширення використовуйте MIT або Apache 2.0, для корпоративних

проектів із ризиком патентних суперечок — Apache 2.0, для гарантії відкритості всіх похідних робіт — GPLv3.

1.5. Принципи FAIR і ліцензування

Ліцензування є не просто формальністю, а критично важливим елементом екосистеми відкритої науки, який забезпечує реалізацію принципів FAIR (Findable, Accessible, Interoperable, Reusable). Чітко визначена ліцензія перетворює набір даних або будь-який інший цифровий об'єкт із простого ресурсу на повноцінний компонент наукової інфраструктури, придатний для повторного використання як людьми, так і машинами. Нижче детально розглянуто, як ліцензування корелює з кожним із чотирьох принципів FAIR¹.

Findable (відшуковуваність): унікальні ідентифікатори (DOI) й багаті метадані.

Принцип Findable вимагає, щоб дані та метадані були легкодоступними для пошуку як для людей, так і для комп'ютерів. Ліцензування відіграє тут ключову роль через збагачення метаданих.

- Унікальні ідентифікатори. Хоча постійні ідентифікатори, такі як DOI (Digital Object Identifier), безпосередньо призначають об'єкту, а не ліцензії, вони є першим кроком до знаходження об'єкта та його ліцензійних умов². Репозитарії, які підтримують FAIR, обов'язково надають такі ідентифікатори³. Наприклад, французький архів HAL надає унікальний ідентифікатор кожному депозиту, а для статей у журналах Episciences використовує DOI, що ро-

¹ FAIR Data, Workflows, and Research / Access / Hands-on: Access / R. Andrews et al. Galaxy Training Network. <https://my.galaxy.training/training-material/topics/fair/tutorials/fair-access/tutorial.html> (date of access: 16.02.2026).

² Discoverability: Good Practices for Repositories. COAR. <https://coar-repositories.org/tools-and-resources/coar-community-framework-for-good-practices-in-repositories/discoverability-good-practices-for-repositories/> (date of access: 16.02.2026).

³ FAIR Guidelines - CBI & EDOC 2026. conf.researchr.org conference management system. <https://conf.researchr.org/info/cbi-edoc-2026/fair-guidelines> (date of access: 16.02.2026).

бить метадані, включно з ліцензією, частиною загально-доступної інформації¹.

- Багаті метадані. Інформація про ліцензію є невід'ємною частиною багатих метаданих. Вона має бути машиночитною, щоб автоматичні системи пошуку могли не лише знайти об'єкт, а й одразу визначити умови його використання².

Accessible (доступність): чіткі умови доступу, зазначені в ліцензії.

Принцип Accessible гарантує, що користувачі (зокрема машини) можуть отримати доступ до даних за їхнім ідентифікатором за допомогою стандартизованих протоколів. Ліцензія визначає умови цього доступу: вона не впливає на технічний протокол (наприклад, HTTP або FTP), однак роз'яснює, хто і за яких умов може скористатися цим протоколом для отримання даних³. Ліцензія є частиною угоди між власником даних і користувачем. Рівні доступу: принцип FAIR не вимагає, щоб усі дані були відкритими («as open as possible, as closed as necessary»). Ліцензія якраз і визначає цей рівень:

- відкритий доступ — ліцензії Creative Commons (CC BY, CC0) дозволяють вільний доступ та використання будь-ким;
- контрольований доступ — для конфіденційних даних ліцензія може обмежувати доступ, вимагаючи автентифікації або схвалення комітетом із доступу до даних (Data Access Committee). Навіть у таких випадках метадані (включно з інформацією про ліцензію та умови отримання доступу) мають залишатися відкритими⁴.

Interoperable (інтероперабельність): стандартизовані формати і протоколи.

Інтероперабельність означає здатність даних взаємодіяти з іншими даними та системами. Ліцензування сприяє

¹ FAIR principles. Accueil. https://www.ccsd.cnrs.fr/en/fair-guidelines/?utm_source=mailpoet&utm_medium=email&utm_campaign=actuhal-newsletter-n4 (date of access: 16.02.2026).

² Open science. European Research Executive Agency. https://rea.ec.europa.eu/open-science_en (date of access: 16.02.2026).

³ FAIR Data, Workflows, and Research / Access / Hands-on: Access / R. Andrews et al. Galaxy Training Network. <https://my.galaxy.training/training-material//topics/fair/tutorials/fair-access/tutorial.html> (date of access: 16.02.2026).

⁴ Ibid.

цьому через використання стандартних, машиночитних форматів.

- Машиночитні ліцензії. Для того, щоб комп'ютерні системи могли автоматично обробляти та комбінувати дані з різних джерел, інформація про ліцензію має бути подана у формалізованому, машиночитному вигляді. Це дозволяє програмному забезпеченню визначити сумісність ліцензій різних наборів даних перед їх об'єднанням¹.
- Стандартні протоколи обміну метаданими. Використання протоколів, як-от OAI-PMH, Dublin Core, для передання метаданих між репозитаріями є ключовим елементом FAIR².

Reusable (придатність до повторного використання):

наявність чітких ліцензій для повторного використання.

Цей принцип найбільш тісно пов'язаний із ліцензуванням. Він вимагає, щоб дані були не просто доступні, а й мали чітко визначені умови, за якими їх можна законно використовувати, змінювати та поширювати.

- Чітка й доступна ліцензія на використання даних: це безпосередньо принцип R1.1 зі специфікації FAIR: «(meta) data are released with a clear and accessible data usage license». Без ліцензії дані не можна вважати придатними для повторного використання, оскільки їхній юридичний статус невизначений.
- Юридична визначеність для різних цілей: ліцензія знімає юридичні перешкоди для повторного використання. Вона визначає, чи можна використовувати дані для комерційних цілей, чи можна їх змінювати (створювати похідні роботи) і за яких умов необхідно вказувати авторство. Наприклад, ліцензія Creative Commons Attribution (CC BY) дозволяє широке повторне використання, включно з адаптацією та комерційним використанням, за умови належного атрибування.

¹ Miller, K., & Guzek, V. (2025, September 29). How FAIR-R Is Your Data? Enhancing Legal and Technical Readiness for Open and AI-Enabled Reuse. In *Open Science Conference 2025 (OSC), Hamburg*. Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.17228112>

² Use of OAI-PMH – OpenAIRE Guidelines documentation. OpenAIRE Guidelines – OpenAIRE Guidelines documentation. https://guidelines.openaire.eu/en/latest/data/use_of_oai_pmh.html (date of access: 16.02.2026).

- Захист прав авторів та стандартизація: ліцензія захищає права творців даних, одночасно надаючи користувачам чіткі права. Як зазначають у Center for Direct Scientific Communication (CCSD), «ліцензія визначає умови повторного використання, полегшує повторне використання даних і захищає права авторів». Вибір поширеної, стандартної ліцензії (наприклад, з-поміж ліцензій Creative Commons) є найкращою практикою, оскільки їхні умови вже добре відомі та зрозумілі світовій науковій спільноті¹.

Отже, ліцензування є наскрізним елементом, який перетворює абстрактну концепцію FAIR на практичну, юридично обґрунтовану реальність. Чітка ліцензія робить дані не просто знайденими та доступними, а й готовими до законної та ефективної інтеграції в майбутні дослідження.

1.6. Авторські права

Важливим аспектом упровадження відкритої науки є розуміння того, що відкритий доступ не порушує і не скасовує авторське право, а навпаки, базується на ньому, надаючи авторам інструменти для свідомого та гнучкого управління своїми правами на користь великого поширення наукових знань. Відкритий доступ функціонує в межах чинного законодавства про авторське право, а не всупереч йому. Автори використовують передбачені законом механізми, щоб надати світу дозвіл на читання, копіювання та використання їхніх робіт. Більшість моделей відкритого доступу, особливо ті, що використовують ліцензії Creative Commons, дозволяють авторам зберегти за собою повне авторське право, надаючи видавцеві лише невиключну ліцензію на публікацію твору².

¹ No deposit without a licence! Ensure transparent communication of publication reuse conditions. Accueil. <https://www.ccsd.cnrs.fr/en/2025/11/no-deposit-without-a-licence-ensure-transparent-communication-of-publication-reuse-conditions/#respond> (date of access: 16.02.2026).

² LibGuides: Copyright Resources: Author Rights. All Guides by Subject - Guides List - LibGuides at University of Nevada, Las Vegas. <https://guides.library.unlv.edu/c.php?g=901386&p=6486087> (date of access: 16.02.2026).

Законодавча база України

В Україні відносини у цій сфері регулюються Законом «Про авторське право і суміжні права», що надає авторам виключне право дозволяти або забороняти використання твору. Ліцензування є ключовим інструментом реалізації цього права: автор, залишаючись власником авторських прав, може надати іншим особам дозвіл на певні види використання свого твору через ліцензійний договір¹ (додаток).

Збереження авторських прав при публікації

На практиці автори часто стикаються з типовою видавничою угодою, яка передбачає передання (assignment) усіх авторських прав видавцеві². Це означає, що автор втрачає контроль над твором і для його подальшого використання (наприклад, розміщення на власному сайті чи у відкритому репозитарії) йому потрібно буде щоразу просити дозвіл у видавця³.

Однак існують дієві стратегії, які дають авторам можливість зберегти свої права.

Використання доповнення до угоди з видавцем (Author Addendum)

Суть методу: замість того, щоб підписувати стандартну угоду видавця «як є», автор може додати до неї юридичний документ, який вносить зміни до умов. Цей документ, відомий як авторське доповнення (Author Addendum), залишає

¹ Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 № 3792-XII: станом на 1 січ. 2023 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text> (дата звернення: 16.02.2026).

² Retaining rights | Scholarly Communications - MIT Libraries. MIT Libraries. <https://libraries.mit.edu/scholarly/copyright/retaining-rights/> (date of access: 16.02.2026).

³ LibGuides: Copyright Guide: Publishing: your rights. Home - Home - LibGuides at University of Derby. <https://libguides.derby.ac.uk/c.php?g=707926&p=5245998&preview=f3e28fd755c33ea538b92e49eac6898e> (date of access: 16.02.2026).

за автором право власності на авторське право та визначає ключові права, які автор бажає зберегти¹.

Які права авторів зазвичай зберігаються:

- повторне використання своєї роботи у викладанні, в майбутніх публікаціях та професійній діяльності;
- розміщення своєї роботи (самоархівування) в інституційному (наприклад, у репозитарії університету) або профільному (наприклад, arXiv, PubMed Central) репозитарії, а також на власному вебсайті².

Існують перевірені шаблони таких доповнень, наприклад авторське доповнення, розроблене SPARC (Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition) або (MIT).

Стратегія збереження прав (Rights Retention Strategy, RRS)

Суть методу: це більш проактивний підхід, ініційований альянсом дослідницьких фондів cOAlition S (який об'єднує такі фонди, як Wellcome Trust, UKRI та інші)³. Стратегія полягає в тому, що автор ще на етапі подання рукопису до журналу робить у ньому чітке застереження (Rights Retention Statement) про те, що на цей рукопис уже поширюється відкрита ліцензія (наприклад, CC BY) і що ця умова має переважну силу над будь-якою подальшою видавничою угодою. Фонд FCT (Португалія) наводить приклад такого формулювання: «Для цілей відкритого доступу автор застосував ліцензію Creative Commons CC BY до будь-якої прийнятої версії рукопису (Accepted Author Manuscript), що виникла в результаті цього подання»⁴.

¹ Subject and Research Guides: Open Access: Author Rights and Creative Commons. Home - Waranara Library Subject and Research Guides - Subject and Research Guides at Macquarie University. https://libguides.mq.edu.au/open_access/author_rights (date of access: 16.02.2026).

² Retaining rights | Scholarly Communications - MIT Libraries. MIT Libraries. <https://libraries.mit.edu/scholarly/copyright/retaining-rights/> (date of access: 16.02.2026).

³ Rights Retention | Open Research | University of Exeter. University of Exeter. <https://www.exeter.ac.uk/research/openresearch/oa/rightsretention/> (date of access: 16.02.2026).

⁴ Scientific Articles - Versions and Licenses - FCT. FCT. <https://www.fct.pt/en/faq/politica-de-ciencia-aberta-acesso-aberto/artigos-cientificos-versoes-e-licencas/> (date of access: 16.02.2026).

Переваги: RRS гарантує, що автор (або його установа) зберігає достатньо прав, щоб негайно й без жодних обмежень (ембарго) розмістити прийняту версію рукопису (Author Accepted Manuscript, AAM) у відкритому репозитарії під вільною ліцензією, навіть якщо сам журнал є передплатним. Це робить відкритий доступ більш справедливим, оскільки він не залежить від спроможності автора сплатити видавничий збір (Article Processing Charge, APC)¹.

1.7. Алгоритм розміщення матеріалів

1. Визначення типу контенту: публікація (препринт, AAM, постпринт), дані, код чи навчальний матеріал.
2. Вибір ліцензії: на основі рекомендацій з розділу 1.2.
3. Депонування в репозитарії:
 - використовувати інституційні репозитарії (перелік на <https://nrat.ukrintei.ua/korysni-resursy/>) або міжнародні платформи (Zenodo, OpenAIRE);
 - надати DOI через Crossref або DataCite.
4. Додавання метаданих:
 - зазначити автора, назву, ліцензію, фінансування (назва проєкту, номер гранту);
 - використовувати стандарти Dublin Core або DataCite.
5. Перевірка відповідності:
 - переконатися, що ліцензія відповідає вимогам видавця чи гранту;
 - перевірити доступність через OAI-PMH.
6. Моніторинг:
 - відстежувати завантаження, цитування та повторне використання через репозитарії.

¹ Rights Retention Strategy - Vrije Universiteit Amsterdam. Vrije Universiteit Amsterdam. <https://vu.nl/en/about-vu/more-about/rights-retention-strategy> (date of access: 16.02.2026).

РОЗДІЛ 2. Етичні аспекти

Відкритий доступ до наукових публікацій не знімає, а навпаки, актуалізує питання дотримання високих етичних стандартів. Прозорість і доступність досліджень мають ґрунтуватися на доброчесності на всіх етапах — від проведення дослідження до його опублікування та поширення.

Рецензування: стандарти прозорості й найкращої практики

Якість і довіра до наукових видань, включно з виданнями відкритого доступу, забезпечується насамперед надійним процесом рецензування. Журнали та платформи для публікації монографій мають дотримуватися міжнародно визнаних стандартів.

Чотири провідні організації — Комітет з етики публікацій (COPE), Директорій журналів відкритого доступу (DOAJ), Асоціація видавців відкритого доступу (OASPA) та Всесвітня асоціація медичних редакторів (WAME) — об'єднали зусилля для розроблення спільних «Принципів прозорості та найкращої практики в академічному видавництві» (Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing)¹. Ці принципи є фундаментом для видавничої етики².

Плагіат: відповідальність і інструменти перевірки

Відкритий доступ робить наукові праці більш помітними, що, своєю чергою, підвищує відповідальність авторів за

¹ Publication Ethics. Collaborations and Endorsements. https://publicationethics.org/about/what-we-do/collaborations-and-endorsements?utm_campaign=pot&utm_id=journals-contact-institutions-guidance&utm_medium=pdf&utm_source=website (date of access: 17.02.2026).

² Teixeira da Silva, J. A., & Moussa, S. (2024). The COPE / DOAJ / OASPA / WAME Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing: A Critical Analysis. *ETHICS IN PROGRESS*, 15 (1), 130–154. <https://doi.org/10.14746/eip.2024.1.7>

оригінальність тексту. Відкритість не скасовує дотримання правил академічної доброчесності.

Усі рукописи, незалежно від того, чи готують їх до публікації у передплатному чи відкритому журналі, мають проходити перевірку на наявність запозичень. Політика щодо визначення плагіату та дублюючих публікацій має бути чітко прописана¹.

Академічна доброчесність: прозорість джерел і фінансування

Академічна доброчесність є основою довіри до наукового доробку. Відкритий доступ вимагає ще більшої прозорості від авторів. Автори зобов'язані належно оформлювати всі запозичення з інших робіт. Це є базовою вимогою, яка не залежить від моделі доступу до публікації. Обов'язковою вимогою є декларування джерел фінансування дослідження. Крім того, автори мають розкривати потенційні конфлікти інтересів, які могли б вплинути на результати роботи. Як зазначено в етичних рекомендаціях для авторів, публічна довіра до наукового процесу та достовірність опублікованих статей значною мірою залежить від того, наскільки прозоро врегульовано конфлікти інтересів. Рекомендують використовувати для цього стандартизовані форми, наприклад форму Міжнародного комітету редакторів медичних журналів (ICMJE)².

Комітети з етики та робота з чутливими даними

Публікація результатів досліджень, особливо в галузях медицини, біології та психології, які залучають людей або тварин, потребує обов'язкового дотримання біоетичних норм. Принципи FAIR не скасовують, а лише акцентують необхідність чіткого юридичного та етичного супроводу таких даних.

¹ Ethics C. o. P. Code of Conduct. https://publicationethics.org/membership/code-of-conduct?utm_campaign=ethics-toolkit&utm_medium=pdf&utm_source=website (date of access: 01.10.2023).

² Ethical considerations - Revista Portuguesa de Oncologia. Revista Portuguesa de Oncologia. <https://rponcologia.com/en/ethical-considerations/> (date of access: 17.02.2026).

Для досліджень за участю людей обов'язковою є письмова інформована згода пацієнта (або батьків / опікунів) на участь у дослідженні й публікацію отриманих даних, зокрема фотографії чи відео¹. Навіть якщо дані взято з відкритого репозитарію, автори, які їх використовують удруге, повинні переконатися, що первинне збирання даних мало відповідний етичний супровід і дозвіл на поширення. Якщо оригінальне дослідження не передбачало згоди на публікацію у відкритому доступі, це може створити етичну проблему.

Усі рукописи, що базуються на дослідженнях за участю людей, тварин або з використанням конфіденційних даних, повинні містити інформацію про схвалення дослідницького протоколу відповідним комітетом з етики (Institutional Review Board, Ethics Committee). Журнали мають право відхилити рукописи, в яких не дотримано цих вимог². Видання повинні мати чітко прописану політику етичного нагляду (ethical oversight), яка охоплює не лише згоду на публікацію, а й питання роботи з вразливими групами населення, етичного проведення досліджень на тваринах та людьми, а також поводження з конфіденційними даними. Для досліджень на тваринах слід також дотримуватися міжнародних стандартів звітності, таких як ARRIVE (Animal Research: Reporting of In Vivo Experiments)³.

Отже, етичні аспекти є невід'ємним складником відкритої науки. Дотримання стандартів рецензування, боротьба з плагіатом, забезпечення академічної доброчесності й повага до прав учасників досліджень формують той фундамент довіри, на якому має будуватися ефективний і справедливий відкритий обмін знаннями.

¹ WMA - The World Medical Association-WMA Declaration of Helsinki – Ethical Principles for Medical Research Involving Human Participants. WMA – The World Medical Association – The World Medical Association. <https://www.wma.net/policies-post/wma-declaration-of-helsinki/> (date of access: 17.02.2026).

² Annals of Occupational and Environmental Medicine. Annals of Occupational and Environmental Medicine. <https://www.aoemj.org/policy/ethics.php> (date of access: 17.02.2026).

³ ARRIVE: Animal Research Reporting In Vivo Experiments | NC3Rs. NC3Rs. <https://nc3rs.org.uk/our-portfolio/arrive-animal-research-reporting-vivo-experiments> (date of access: 17.02.2026).

РОЗДІЛ 3. Рекомендації щодо вибору ліцензій

3.1. Загальні принципи

- Максимальна відкритість: перевагу віддають ліцензіям CC BY або CC0 для максимальної доступності.
- Відповідність вимогам: ліцензії мають відповідати умовам грантів («Горизонт Європа», Plan S).
- Захист авторства: зазначення авторства є обов'язковим (окрім CC0).
- Простота: ліцензії мають бути зрозумілими для дослідників і користувачів.
- Уникнення «хижацьких» видавців: перевірка журналів через DOAJ, OASPA, Think.Check.Submit.

3.2. Рекомендовані ліцензії для різних типів контенту

- Наукові публікації
 - Рекомендована ліцензія: CC BY для максимальної відкритості та відповідності вимогам «Горизонт Європа».
 - Альтернатива: CC BY-SA для проєктів, де важлива цілісність похідних робіт.
 - Обмеження: уникати CC BY-NC або CC BY-ND для публікацій, що фінансуються державними коштами.

Примітка: перевіряти політику видавця через Sherpa/RoMEO щодо ембарго та дозволених версій (AAM, постпринт).
- Дослідницькі дані
 - Рекомендована ліцензія: CC0 для максимальної повторного використання.
 - Альтернатива: CC BY, якщо необхідно зберегти авторство.

- Обмеження: CC BY-NC лише для даних, що не фінансуються публічно.
- Програмне забезпечення
 - Рекомендована ліцензія: MIT License, Apache License 2.0 для відкритих кодів.
 - Альтернатива: GPLv3 для забезпечення відкритості похідних робіт.
- Навчальні матеріали:
 - Рекомендована ліцензія: CC BY або CC BY-SA.
 - Альтернатива: CC BY-NC-SA для некомерційних освітніх проєктів.

Вибрати необхідну ліцензію можна зокрема за допомогою інтерактивного вебінструмента **CC License Chooser**¹. Він проводить користувача через простий покроковий процес вибору, а в результаті надає готовий код і текст для вбудовування, які чітко повідомляють умови ліцензії іншим людям.

Як працює CC License Chooser? Покроковий процес

Хоча на сторінці не відображено динамічних кроків опитування, вона демонструє результат роботи того, хто вибирає ліцензію, і пояснює логіку вибору.

1. Визначення мети: перш ніж користуватися інструментом, варто подумати, чому ви хочете поділитися роботою, і як, на вашу думку, інші її використовуватимуть. Це ключові запитання для вибору.
2. Ознайомлення з опціями: інструмент презентує всі сім варіантів ліцензування (шість ліцензій + суспільне надбання CC0), згрупованих за ступенем відкритості. Кожен варіант супроводжується:
 - піктограмами (іконками) — швидке візуальне розуміння умов (BY, NC, SA, ND);
 - коротким описом — чітке пояснення, що дозволено, а що заборонено (наприклад, «дозволяє поширювати, змінювати та створювати похідні роботи тільки для некомерційних цілей»).

¹ Chooser - Creative Commons. Creative Commons. <https://creativecommons.org/chooser/> (date of access: 17.02.2026).

- елементами ліцензії: розшифрування, що означає кожна піктограма.
3. Вибір відповідного варіанта: користувач вибирає той тип ліцензії, який найкраще відповідає його цілям. Сторінка надає всю інформацію для усвідомленого вибору.
 4. Отримання готового коду / тексту: внизу сторінки розташований конструктор. Після вибору ліцензії користувач може:
 - увести назву твору, своє ім'я та URL (за бажанням);
 - скопіювати готовий HTML-код, щоби вбудувати його на свій вебсайт. Код містить текст ліцензії, піктограми та гіперпосилання на юридичний текст;
 - скопіювати простий текстовий рядок для паперових робіт або інших носіїв.

Які варіанти ліцензій пропонує CC License Chooser?

1. CC0 1.0 (Public Domain Dedication). Відмова від авторських прав. Твір передається до суспільного надбання. Дозволено все: поширення, зміни, комерційне використання, без жодних умов.
2. CC BY 4.0. Найбільш вільна ліцензія. Дозволено все, але з обов'язковим зазначенням авторства (BY).
3. CC BY-SA 4.0. Дозволено все, із зазначенням авторства. Якщо твір змінюється, результат має поширюватися під такою самою ліцензією (SA — ShareAlike).
4. CC BY-ND 4.0. Дозволено копіювання та поширення, навіть комерційне, але без жодних змін (ND — NoDerivatives) та з обов'язковим зазначенням авторства.
5. CC BY-NC 4.0. Дозволено все, але лише для некомерційних цілей (NC — NonCommercial) та із зазначенням авторства.
6. CC BY-NC-SA 4.0. Дозволено змішувати та адаптувати, але лише для некомерційних цілей, із зазначенням авторства, а результат ліцензується на тих самих умовах.
7. CC BY-NC-ND 4.0. Найбільш обмежувальна. Дозволено лише завантажувати та ділитися оригіналом у незмінному вигляді та для некомерційних цілей, із зазначенням авторства.

Важливі застереження перед використанням CC License Chooser

На сторінці інструменту також наголошується на двох критичних моментах, які потрібно усвідомити перед застосуванням ліцензії:

- Ліцензія є невідкличною. Вибравши ліцензію, ви не зможете скасувати її для тих, хто вже отримав твір на її умовах.
- Ви повинні мати права. Застосовувати ліцензію може лише власник авторських прав або особа з його дозволу. Якщо ви створили твір у межах роботи, права можуть належати роботодавцеві.

3.3. Як розпізнати й уникнути «хижацьких» видавців

«Хижацькі» видавці експлуатують модель відкритого доступу, пропонуючи швидку публікацію за плату без належного рецензування. Ознаки «хижацьких» журналів:

- агресивні запрошення через email;
- низькі APC (<150 доларів США);
- оманливі твердження про рецензування чи індексацію;
- непрозора інформація про редакційну колегію;
- непрофесійні контактні адреси (наприклад, @gmail.com);
- брак чіткої інформації про ліцензії.

Рекомендації для перевірки:

- Використовувати Think.Check.Submit (<https://thinkchecksubmit.org/>)¹.
- Перевіряти журнали в DOAJ (<https://doaj.org/>) та OASPA.
- Аналізувати політики через Open Policy Finder (колишній Sherpa/RoMEO)².

¹ Identify trusted publishers for your research · Think. Check. Submit. Think. Check. Submit. <https://thinkchecksubmit.org/> (date of access: 17.02.2026).

² Open policy finder. Open policy finder. <https://openpolicyfinder.jisc.ac.uk/> (date of access: 17.02.2026).

РОЗДІЛ 4. Технічні аспекти впровадження відкритого доступу

Успішна реалізація політики відкритого доступу потребує не лише розуміння правових та етичних зас, а й належного технічного забезпечення. Вибір правильних платформ, дотримання стандартів форматування файлів, якісне опрацювання метаданих і надання сталих ідентифікаторів є важливими умовами для того, щоб зробити наукові монографії та дані справді відкритими, доступними та придатними для повторного використання відповідно до принципів FAIR¹.

4.1. Платформи для публікації

Вибір платформи для публікації монографій у відкритому доступі є першим і визначальним кроком. Сучасна інфраструктура пропонує як спеціалізовані міжнародні сервіси, так і національні рішення.

Міжнародні платформи для монографій²:

- OAPEN (Open Access Publishing in European Networks) — фундаментальна колекція високоякісних, рецензованих академічних книг відкритого доступу, переважно в галузі гуманітарних та соціальних наук. OAPEN надає безкоштовне розміщення монографій, забезпечуючи їх довгострокове зберігання та доступність.

¹ Snijder, R. (2013). A higher impact for open access monographs: disseminating through OAPEN and DOAB at AUP. *Insights: the UKSG journal*, 26 (1), 55–59. <https://doi.org/10.1629/2048-7754.26.1.55> (date of access: 17.02.2026).

² Research Guides: Open Access guide: OA Books. Home - Research Guides at University of Saskatchewan. https://libguides.usask.ca/open_access/books (date of access: 17.02.2026).

- DOAB (Directory of Open Access Books) — індексний каталог, який агрегує інформацію про рецензовані монографії відкритого доступу з різних видавництв. Внесення книжки до DOAB значно підвищує її видимість, довіру до неї та спрощує її пошук для бібліотек і читачів.
- Open Book Publishers — некомерційна організація, що працює за моделлю «діамантового» (безоплатного для авторів) відкритого доступу. Вона публікує роботи в різних форматах (включно з безкоштовним онлайн-доступом), отримуючи дохід від продажу друкованих версій, що дає їй можливість не стягувати плату з авторів.
- Ubiquity Press — видавець, що пропонує гнучкі моделі фінансування. Надає повний спектр послуг із публікації (рецензування, DOI, поширення, індексація) за чітко визначену плату (Book Processing Charge, BPC), яка може покриватися грантом або установою автора. Автори зберігають авторські права та вибирають ліцензію CC BY або CC BY-NC.

Українські платформи для монографій:

- НРАТ (Національний репозитарій академічних текстів), створений Державною науковою установою «Український інститут науково-технічної експертизи та інформації» (УкрІНТЕІ), — це загальнодержавна платформа для збирання, зберігання та надання доступу до академічних текстів, зокрема дисертацій та монографій, створених в Україні¹. Репозитарій доступний за посиланням <https://nrat.ukrintei.ua>.
- Інституційні репозитарії. Більшість українських університетів і наукових установ мають власні репозитарії (на базі програмних платформ, як-от DSpace або EPrints), де зберігаються і є відкритими публікації їхніх співробітників. Вони є важливим елементом національної інфраструктури відкритої науки.

¹ Положення про Національний репозитарій академічних текстів: Постанова Каб. Міністрів України від 19.07.2017 № 541. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/541-2017-п#Text> (дата звернення: 17.02.2026).

4.2. Технічні вимоги

Щоб забезпечити довготривале збереження, доступність та інтероперабельність публікацій, необхідно дотримуватися певних технічних стандартів.

- Формати файлів. Вибір формату впливає на можливість доступу до файлу в майбутньому. Перевагу віддають відкритим, непатентованим форматам¹.
 - Для монографій основним форматом є PDF (бажано PDF/A для довготривалого зберігання). Для зручності читання на різних пристроях рекомендують також публікувати книжки у форматах EPUB (для електронних книжок) і HTML/XML (для кращої пошукової оптимізації та семантичної розмітки).
 - Основним форматом для табличних даних є CSV (як простий, відкритий та інтероперабельний формат). Для структурованих даних, обміну між системами та конфігураційних файлів широко використовують формати JSON і XML.
- Метадані (описи для пошуку). Якісні метадані забезпечують знаходження ресурсу. Вони мають містити назву, авторів, ліцензію, ключові слова, анотацію. Для забезпечення інтероперабельності використовують стандартизовані схеми:
 - Dublin Core — універсальний набір елементів метаданих, рекомендований для опису цифрових ресурсів².
 - ONIX (ONline Information eXchange) — міжнародний стандарт для книжкової індустрії, який використовують видавці для передавання детальної інформації про книжки (включно з метаданими про доступність) торговельним партнерам і бібліотекам³.
- DOI (Digital Object Identifier) — унікальний і постійний ідентифікатор для цифрових об'єктів. Надання DOI є ключовою вимогою принципу Findable (відшуковува-

¹ Sharing and Publishing Data – Hub. https://crsuzh.pages.uzh.ch/datastew/cookbook/data_publishing/index.html (date of access: 17.02.2026).

² Creating Metadata. DCMI. https://www.dublincore.org/resources/userguide/creating_metadata/ (date of access: 17.02.2026).

³ ONIX standards – BookNet Canada. BookNet Canada. <https://www.booknetcanada.ca/onix-standards> (date of access: 17.02.2026).

ність)¹. Для книжок, глав, наборів даних DOI отримують через реєстраційні агенції, найвідоміші з яких — Crossref (для переважної більшості академічних журналів і книжок) і DataCite (спеціалізується на наукових даних).

- Ліцензії. Інформація про ліцензію є обов'язковою частиною метаданих. Для того, щоб цю інформацію могли «розуміти» комп'ютери (принцип Interoperable), її слід додавати у машиночитних форматах, як-от RDFa (вбудований у HTML) або JSON-LD (стандарт для структурованих даних на основі JSON)². Це дає змогу пошуковим системам та іншим сервісам автоматично визначати умови використання твору. Контексти для JSON-LD та RDFa підтримуються консорціумом W3C.

4.3. Практичні аспекти

Упровадження відкритого доступу на рівні установи потребує формалізації процедур і контролю. В установі необхідно розробити та затвердити внутрішні документи, які регламентують цей процес: зразки угод з авторами, політику вибору ліцензій (наприклад, рекомендувати використовувати CC BY для максимального поширення), а також порядок депонування робіт в інституційному репозитарії. Для інтеграції різних систем (наприклад, журнальної платформи, репозитарію та системи надання DOI) важливо забезпечити їхню технічну сумісність. Аудит API-інтерфейсів (Application Programming Interfaces) цих платформ допомагає переконатися, що вони можуть безперешкодно обмінюватися даними, автоматично оновлювати метадані та передавати інформацію про ліцензії, що є запорукою стабільної роботи всієї інфраструктури відкритого доступу установи.

¹ doi Handbook. Home Page. <https://doi.org/doi-handbook/HTML/index.html> (date of access: 17.02.2026).

² JSON-LD Recommended Context. Awesome Lists | Ecosyste.ms: Awesome. <https://awesome.ecosyste.ms/projects/github.com/w3c/jsonld-rc> (date of access: 17.02.2026).

РОЗДІЛ 5. Фінансування публікацій у відкритому доступі

Забезпечення сталого фінансування є одним із ключових викликів для впровадження відкритого доступу до монографій. На відміну від журнальних статей, книжки потребують значно більших початкових інвестицій у редакційну підготовку, рецензування, коректуру та дизайн. Саме тому розуміння наявних моделей фінансування та вміння комбінувати різні джерела є критично важливим для авторів, видавців і установ, які прагнуть публікувати монографії у відкритому доступі.

Сучасна екосистема відкритих монографій пропонує кілька перевірених бізнес-моделей, які допомагають зробити книжки доступними для всіх безоплатно, одночасно покриваючи витрати на їхнє створення та поширення.

- Плата за публікацію (Book Processing Charge, BPC) — це найпоширеніша модель у комерційних і деяких університетських видавництвах. Як зазначено вище, автор або його установа сплачує видавцеві фіксований збір. Для монографій розмір BPC зазвичай коливається в межах 5000 — 15 000 євро, хоча може бути як нижчим (500 євро), так і вищим (до 18 500 євро). Критики цієї моделі вказують на ризик виникнення нерівності, оскільки автори з менш забезпечених установ можуть не мати коштів для оплати¹.
- Інституційна підтримка. Багато університетів і наукових установ створюють власні видавництва або фонди для підтримки публікацій своїх дослідників. Вони можуть покривати витрати на публікацію частково або повністю в рамках своєї інфраструктурної підтримки науки. Це та-

¹ MDPI, Book Processing Charges Explained. <https://www.mdpi.com/books/blog/post/book-processing-charges-explained>. (date of access: 17.02.2026).

кож може реалізовуватися через централізовані угоди з видавцями (так звані членські угоди, або угоди на рівні установи), коли установа сплачує внесок, що покриває публікації для всіх її дослідників .

- Грантове фінансування. Національні та міжнародні наукові фонди все частіше дозволяють вносити витрати на публікацію у відкритому доступі до бюджетів дослідницьких проєктів.
- Краудфандинг — альтернативна модель, яка дає можливість зібрати кошти безпосередньо від майбутніх читачів і спільноти. Спеціалізовану платформу Unglue.it створено саме для збирання коштів на «звільнення» книжок (викуплення прав у видавця для випуску у відкритому доступі)¹.
- «Діамантовий» шлях (Diamond Open Access) — модель, за якої публікація є безкоштовною як для авторів (немає APC), так і для читачів. Витрати покриваються за рахунок інституційних внесків, університетських бюджетів, грантів або добровільної праці науковців. Це часто практикують університетські видавництва, наукові товариства й незалежні некомерційні видавці, такі як Open Book Publishers².
- Freemium (гібридна модель) — ця модель передбачає наявність безоплатної базової версії продукту (наприклад, PDF-версії книжки у відкритому доступі) та платних додаткових форматів або послуг. Читачі можуть безкоштовно читати книжку онлайн або завантажити PDF, але придбати книжку у м'якій або твердій палітурці, аудіоверсію чи спеціальне видання вони можуть за окрему плату. Це дозволяє видавцям отримувати дохід, зберігаючи основну версію твору відкритою³.

¹ Unglue.it - A Community Supporting Free eBooks. unglue.it – Support Free eBooks. <https://unglue.it/> (date of access: 17.02.2026).

² Open Book Publishers. Home | Open Book Publishers. <https://www.openbookpublishers.com/> (date of access: 18.02.2026).

³ The OpenEdition Freemium programme. OpenEdition: four platforms for electronic resources in the humanities and social sciences: OpenEdition Books, OpenEdition Journals, Hypotheses, Calenda. <https://www.openedition.org/14043?lang=en> (date of access: 18.02.2026).

РОЗДІЛ 6. Маркетинг, просування і оцінювання впливу

Публікація монографії у відкритому доступі потребує подальшого просування, щоб наукова праця знайшла свого читача й отримала визнання в академічній спільноті. Основними інструментами для цього є пошукова оптимізація, активність у соціальних мережах та індексація в авторитетних каталогах. Оптимізація передбачає додавання релевантних ключових слів у метадані, що допомагає книжці з'являтися в результатах пошуку Google Scholar та інших академічних баз даних¹. Поширення інформації через професійні соціальні мережі, як-от ResearchGate, Academia.edu та Mendeley, значно розширює аудиторію потенційних читачів. Внесення монографії до міжнародних каталогів DOAB, українського індексу цитувань OUCI та Google Scholar забезпечує її видимість для світової наукової спільноти².

Для оцінювання впливу опублікованих робіт дедалі частіше використовують альтметрики — показники уваги до публікації в ширшому інформаційному просторі, які враховують кількість завантажень, згадки в соціальних мережах, обговорення на форумах і збереження в менеджерах цитувань. Основними інструментами для відстеження таких показників є Altmetric³, що надає зважений показник уваги до публікації, та PlumX⁴, який агрегує метрики з різних категорій. Альтметрики особливо корисні для демонстрації впливу досліджень за межами академії та для швидкого виявлення публікацій, що викликали інтерес у спільноти.

¹ Sharing and promoting your article | Elsevier. [www.elsevier.com. https://www.elsevier.com/researcher/author/submit-your-paper/sharing-and-promoting-your-article](https://www.elsevier.com/researcher/author/submit-your-paper/sharing-and-promoting-your-article) (date of access: 18.02.2026).

² OUCI Про проєкт. OUCI. <https://ouci.dntb.gov.ua/about/> (date of access: 18.02.2026).

³ What are altmetrics?. Altmetric. <https://www.altmetric.com/about-us/what-are-altmetrics/> (date of access: 18.02.2026).

⁴ PlumX Metrics | Uncover and tell the stories of research | Elsevier. [www.elsevier.com. https://www.elsevier.com/insights/metrics/plumx](https://www.elsevier.com/insights/metrics/plumx) (date of access: 18.02.2026).

РОЗДІЛ 7. Галузеві особливості та спеціальні випадки

Різні наукові галузі мають власну специфіку роботи з даними та публікаціями, що впливає на вибір ліцензій і підходів до відкритого доступу. У природничих науках ключовим об'єктом є дані досліджень, для яких часто використовують ліцензію Open Database License (ODbL), що дозволяє вільно використовувати бази даних за умови збереження авторства та відкритості похідних баз¹. Лабораторні протоколи та програмне забезпечення зазвичай ліцензують за допомогою CC BY або вільних ліцензій для коду. У медицині ситуація ускладнюється потребою захисту персональних даних пацієнтів відповідно до GDPR та Закону України «Про захист персональних даних». Клінічні дані перед оприлюдненням мають проходити анонімізацію або псевдонімізацію². Медичні зображення, як-от у відкритих репозитаріях онкологічних даних, часто публікують під ліцензією CC BY, що дозволяє навіть комерційне використання, хоча невелика частка може мати обмеження CC BY-NC для некомерційного використання³.

У гуманітарних науках центральне місце посідають тексти, архіви та об'єкти культурної спадщини. Для них часто вибирають ліцензію CC BY-SA, яка вимагає поширення похідних робіт на тих самих умовах, що сприяє збереженню відкритості. Особливою проблемою тут є візуальний контент: дослідники, особливо історики мистецтва, стикаються

¹ Johansen, T. (2007). *Development of a New Method for Material Optimisation*. SINTEF, 2007. <https://www.sintef.no/projectweb/matmora/downloads/johansen/>.

² McCluskey, C. Personal Data or Not? CJEU Weighs In on Pseudonymisation in EDPS v. SRB | Insights & Resources | Goodwin. Goodwin | Innovation & Capital | Global Law Firm. <https://www.goodwinlaw.com/en/insights/publications/2025/09/alerts-technology-dpc-personal-data-or-not> (date of access: 18.02.2026).

³ Imaging Data Commons | CRDC. Home Page | CRDC. <https://datacommons.cancer.gov/repository/imaging-data-commons> (date of access: 18.02.2026).

з високими витратами на отримання прав на відтворення зображень із музеїв та архівів, навіть якщо самі твори вже є суспільним надбанням. Це створює додатковий фінансовий бар'єр для публікації монографій у відкритому доступі, хоча деякі установи починають змінювати політику на користь безкоштовного доступу до зображень, а такі ініціативи, як Open GLAM, підтримують цей рух¹.

Інженерні науки та розроблення програмного забезпечення мають власну екосистему ліцензій. Креслення, технічна документація і код можуть поширюватися під вільними ліцензіями, як-от MIT або GPL. Вибір між ними залежить від того, чого хоче автор: дозволити закрите комерційне використання коду (MIT) чи залишити всі вдосконалення відкритими (GPL)². У соціальних науках основними продуктами є опитування, звіти та аналітичні матеріали, для яких добре підходить універсальна ліцензія CC BY, що забезпечує широке поширення зі збереженням авторства.

Спеціальні випадки потребують окремої уваги. Робота з персональними даними, як уже зазначено, потребує анонімізації або псевдонімізації, а також обов'язкового погодження з етичними комітетами.

¹ monographs publishing Archives - Unlocking Research. Unlocking Research. <https://unlockingresearch-blog.lib.cam.ac.uk/tag/monographs-publishing/> (date of access: 18.02.2026).

² Guide to Providing Source Code. <https://support.superhivemarket.com/article/252-guide-to-providing-source-code> (date of access: 18.02.2026).

ВИСНОВКИ

Упровадження політики відкритого доступу в Україні відкриває значні можливості для розвитку національної науки. Насамперед це підвищення видимості українських досліджень, які стають доступними глобальній аудиторії через міжнародні платформи та каталоги. Важливим є також приведення національної практики у відповідність до європейських стандартів, як-от вимог програми «Горизонт Європа», ініціативи Plan S та рекомендацій ЮНЕСКО. Гармонізація українського законодавства з правом Європейського Союзу, зокрема через запровадження таких термінів, як «відкрита наука», «відкритий доступ» і «принципи FAIR», дасть можливість українським дослідникам ефективніше інтегруватися в європейський дослідницький простір і брати участь у міжнародних проєктах.

Крім того, дотримання принципів відкритої науки сприяє захисту репутації учених, допомагаючи уникнути співпраці з «хижацькими» видавцями, а також максимізує повторне використання наукових матеріалів завдяки чіткому ліцензуванню. Важливим завданням є запровадження системи моніторингу відкритого доступу з відповідним набором індикаторів, що дасть змогу об'єктивно оцінювати прогрес у цій сфері.

Перспективи подальшого розвитку відкритої науки в Україні пов'язані з кількома ключовими напрямками. По-перше, це поглиблення інтеграції з європейськими інфраструктурами, такими як OpenAIRE, EOSC і RDA. По-друге, важливим є створення національного порталу для управління ліцензіями та метаданими, а також розроблення україномовних освітніх курсів із ліцензування та відкритої науки для підвищення компетентності дослідників. По-третє, дедалі більшого значення набуватиме автоматизація процесів за допомогою штучного інтелекту — для до-

помоги у виборі ліцензій, перевірці журналів та аналізі відповідності метаданих принципам FAIR.

Реалізація цих рекомендацій сприятиме підвищенню якості, доступності та впливу української науки, а також її повноцінній інтеграції в глобальну екосистему відкритої науки, що є необхідною передумовою для подальшого розвитку міжнародної наукової співпраці та зростання конкурентоспроможності українських досліджень.

ДОДАТОК

Шаблон ліцензійного договору

ЛІЦЕНЗІЙНИЙ ДОГОВІР
про надання дозволу на використання об'єкта авторського
права та/або суміжних прав

Місто: _____ Дата: «_» _____ 20__ р.

Ми, що нижче підписалися,

Ліцензіар: _____,
(повне ім'я фізичної особи або повне найменування юридичної особи)

в особі _____,
(посада, ПІБ)

що діє на підставі _____,
(статуту, довіреності, свідоцтва тощо)

з однієї сторони, та

Ліцензіат: _____,
(повне ім'я фізичної особи або повне найменування юридичної особи)

в особі _____,
(посада, ПІБ)

що діє на підставі _____,
(статуту, довіреності, свідоцтва тощо)

з іншої сторони (надалі разом — Сторони, а кожен окремо — Сторона),

керуючись Цивільним кодексом України та Законом України «Про авторське право і суміжні права» (далі — Закон), уклали цей договір (далі — Договір) про наступне:

1. ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНІВ

1.1. Терміни, що використовуються в цьому Договорі, вживаються у значенні, наведеному в Законі України «Про авторське право і суміжні права».

1.2. Об'єкт інтелектуальної власності (Твір/Об'єкт): _____

(вказати назву, характеристику, обсяг твору, фонограми, відеограми, виконання тощо)

1.3. Спосіб використання: _____

(вказати конкретні способи: відтворення, розповсюдження примірників, публічне виконання, публічний показ, імпорт, прокат, переклад, перероблення, внесення до інформаційних баз даних, доведення до загального відома через Інтернет тощо).

2. ПРЕДМЕТ ДОГОВОРУ

2.1. Ліцензіар надає Ліцензіату дозвіл на використання зазначеного в п. 1.2 цього Договору Об'єкта визначеними в п. 1.3 цього Договору способами на умовах, викладених нижче.

2.2. Права на використання Об'єкта надаються як:
(вибрати потрібний варіант)

а) виключна ліцензія: Ліцензіар надає Ліцензіату право на використання Об'єкта у визначений спосіб (способи) у встановлених межах, при цьому Ліцензіар не має права використовувати Об'єкт у цей самий спосіб (способи) та надавати такі самі права іншим особам;

б) невиключна ліцензія (одинична ліцензія): Ліцензіар надає Ліцензіату право на використання Об'єкта у визначений спосіб (способи) у встановлених межах, при цьому Ліцензіар зберігає право самостійно використовувати Об'єкт у цей самий спосіб (способи) та надавати такі самі права іншим особам.

(Примітка. Відповідно до ст. 50 Закону, якщо вид ліцензії не визначено, її вважають невиключною).

3. СТРОК І ТЕРИТОРІЯ ДІЇ ДОГОВОРУ

3.1. Територія дії Договору: _____

(вказати країну, регіон або «територія України». Якщо не визначено — згідно із законом дія обмежується територією України).

3.2. Строк дії Договору. Договір набирає чинності з моменту його підписання і діє до «__» _____ 20__ року.

(або інший варіант): Договір укладено на 5 (п'ять) років. Якщо за шість місяців до закінчення цього строку жодна із сторін не повідомить письмово другу сторону про відмову від договору, договір вважають продовженим на невизначений строк.

(Примітка. Згідно зі ст. 50 Закону, якщо строк не визначено — договір діє 5 років з можливістю пролонгації).

4. ЛІЦЕНЗІЙНА ВИНАГОРОДА ТА ПОРЯДОК РОЗРАХУНКІВ

4.1. За надання прав, передбачених цим Договором, Ліцензіат сплачує Ліцензіару ліцензійну винагороду.

4.2. Винагорода виплачується у формі:

(вибрати потрібний варіант/варіанти):

а) паушальний платіж (фіксована сума): _____ гривень;
б) роялті (відрахування у % від доходу, отриманого від використання Об'єкта): _____ %;

в) комбінований платіж (мінімальна гарантійна сума + роялті);

г) інше: _____.

4.3. Виплата здійснюється на поточний рахунок Ліцензіара в такі строки: _____.

(наприклад: «щоквартально, до 15 числа місяця, наступного за звітним кварталом» або «одноразово, протягом 10 банківських днів із дати підписання Договору»).

5. ОСОБЛИВІ УМОВИ (ДЛЯ ВИДАВНИЧОГО ДОГОВОРУ)

Застосовують, якщо Договір є ліцензійним видавничим договором згідно з ч. 2 ст. 50 Закону.

5.1. Наклад. Максимальний наклад примірників Об'єкта становить _____ примірників.

5.2. Якщо Ліцензіат введе в обіг (реалізує) весь наклад раніше спливу строку дії Договору, Договір припиняється з моменту реалізації усього накладу.

5.3. Якщо на момент закінчення строку дії Договору весь наклад не буде реалізовано, Ліцензіат зобов'язаний сплатити Ліцензіару винагороду в повному обсязі, передбачену цим Договором.

5.4. Ліцензіат має право відтворити більшу кількість примірників виключно з метою дотримання вимог Закону України «Про обов'язковий примірник документів».

6. ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ СТОРІН

6.1. Ліцензіар зобов'язується:

- не вчиняти дій, що перешкоджають Ліцензіату здійснювати надані йому права (у випадку виключної ліцензії);
- на вимогу Ліцензіата надавати додаткові гарантії щодо наявності у нього прав на Об'єкт.

6.2. Ліцензіат зобов'язується:

- використовувати Об'єкт виключно способами, передбаченими п. 1.3 цього Договору;
- дотримуватися особистих немайнових прав автора (зазначати ім'я автора, не допускати перекручень тощо) згідно зі ст. 11 Закону;
- своєчасно сплачувати ліцензійну винагороду;
- надавати Ліцензіару звіти про використання Об'єкта у строки, передбачені цим Договором (або на вимогу Ліцензіара).

6.3. Ліцензіат має право:

- (відповідно до ч. 5 ст. 50 Закону, якщо інше не передбачено договором)
- учиняти дії допоміжного характеру, необхідні для використання Об'єкта;
 - залучати третіх осіб для виконання своїх обов'язків без укладення субліцензійного договору, якщо це об'єктивно необхідно;
 - (якщо дозволено Договором) надавати дозвіл на використання Об'єкта третім особам (субліцензіатам) на умовах, визначених у розділі 7 цього Договору.

7. СУБЛІЦЕНЗІЙНІ ДОГОВОРИ (заповнюють за потреби)

7.1. Ліцензіат має право укладати субліцензійні договори з третіми особами.

7.2. Обсяг прав, що надаються за субліцензійним договором, не може перевищувати обсяг прав, наданих Ліцензіату за цим Договором (зокрема щодо способів використання, території та строку).

7.3. Ліцензіат залишається відповідальним перед Ліцензіаром за дії субліцензіатів.

8. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СТОРІН

8.1. За невиконання або неналежне виконання умов Договору Сторони несуть відповідальність згідно з чинним законодавством України.

8.2. Ліцензіат несе відповідальність перед Ліцензіаром за будь-яке використання Об'єкта способами, не передбаченими цим Договором.

8.3. Сторона, яка порушила умови Договору, зобов'язана відшкодувати другій Стороні завдані таким порушенням збитки.

9. ФОРС-МАЖОР

9.1. Сторони звільняються від відповідальності за часткове або повне невиконання зобов'язань за цим Договором, якщо це невиконання є наслідком дії обставин непереборної сили (форс-мажор), що виникли після укладення Договору внаслідок надзвичайних подій, які Сторони не могли ні передбачити, ні запобігти розумними заходами.

10. ПОРЯДОК ЗМІНИ ТА РОЗІРВАННЯ ДОГОВОРУ

10.1. Усі зміни та доповнення до цього Договору оформлюють письмово і підписують уповноважені представники Сторін.

10.2. Договір може бути розірвано достроково за взаємною згодою Сторін, або в односторонньому порядку у випадках, передбачених чинним законодавством України, з обов'язковим письмовим повідомленням другої Сторони не пізніше ніж за 6 (шість) місяців.

(Примітка. Для договорів, продовжених на невизначений строк, строк попередження про відмову становить 6 місяців, якщо інше не встановлено домовленістю сторін згідно з ч. 4 ст. 50 Закону).

11. ІНШІ УМОВИ

11.1. Цей Договір складено у двох примірниках, які мають однакову юридичну силу, по одному для кожної із Сторін.

11.2. У всьому, що не передбачено цим Договором, Сторони керуються чинним законодавством України.

11.3. Усі спори, що виникають з цього Договору або пов'язані з ним, вирішуються шляхом переговорів між Сторонами. Якщо відповідний спір неможливо вирішити шляхом переговорів, його вирішують у судовому порядку за встановленою підвідомчістю та підсудністю такого спору відповідно до чинного законодавства України.

12. МІСЦЕЗНАХОДЖЕННЯ, БАНКІВСЬКІ РЕКВІЗИТИ ТА ПІДПИСИ СТОРІН

Ліцензіар Повне найменування: _____ _____	Ліцензіат Повне найменування: _____ _____
Місцезнаходження: _____ _____	Місцезнаходження: _____ _____
ІПН/ЄДРПОУ: _____ Ел. пошта/тел.: _____ _____	ІПН/ЄДРПОУ: _____ Ел. пошта/тел.: _____ _____
_____ (підпис, ПІБ)	_____ (підпис, ПІБ)
М.П. (за наявності)	М.П. (за наявності)